

Sofia Uggla

SÅ TYSTAS DE KRITISKA RÖSTERNA

*En rapport om civilsamhällets ökade utsatthet
globalt, i Ryssland och i Belarus*

Så tystas de kritiska rösterna
En rapport om civilsamhällets ökade utsatthet, globalt, i Ryssland och i Belarus
Sofia Ugglå
Stockholm, oktober 2011

Producerad av Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter
www.ostgruppen.se
info@ostgruppen.se
Omslag och grafisk formgivning: Jon Fridholm och Maria Bergenheim

Rapporten är gjord med finansiellt stöd från Sida genom Forum Syd.
Sida/Forum Syd har inte medverkat vid utformningen av denna skrift
och tar heller inte ställning till de synpunkter som framförs i den.

Innehållsförteckning

Varför en skrift om det civila samhällets villkor?	7
Ökad press på civilsamhället – en global trend	10
Vilka rättigheter reglerar det civila samhället?	12
Olika sätt att kontrollera det civila samhället	13
Inskränkt föreningsfrihet	14
Skapande av parallella statliga organisationer	19
Hinder i kommunikation och samarbete	20
Inskränkt yttrandefrihet	21
Inskränkt mötesfrihet	22
Ekonomiska styrmedel – svårigheter att få utländsk finansiering	23
Fysiska inskränkningar	24
Politiskt känsliga organisationer extra utsatta	26
Ryssland – civilsamhället kvävs i tysthet	28
Särskilt utsatta organisationer	29
Föreningsfrihet	29
Utländsk finansiering	34
Fysiska inskränkningar: mord, hot, misshandel och fängelse	35
Mötesfrihet	37
Yttrandefrihet	39
Belarus – ett civilt samhälle under hårt tryck	42
Föreningsfrihet	43
Särskilt utsatta organisationer	49
Fysiska inskränkningar	49
Mötesfrihet	52
Yttrandefrihet	54
Utländsk finansiering	55
Källförteckning och noter	56

*And because the drive against associational rights is conducted largely
without violence, it evokes little notice from the outside world.*

Freedom House

Varför en skrift om det civila samhällets villkor?

“To me, civil society is at the core of human nature. We human beings want to get together with others... and act collectively to make our lives better. And when we face evils and injustice, we get together and fight for justice and peace. Civil society is the expression of those collective actions. Through strong civil societies, enjoying the freedoms of association and assembly, we encourage and empower one another to shape our societies and address issues of common concern.”¹

Så uttrycker sig Sydafrikas ärkebiskop Desmond Tutu sig om det civila samhället och dess fördelar (för en definition av begreppet se sidan 10). Civilsamhället är växande världen över och dess möjligheter till inflytande har blivit allt större i takt med den moderna informationstekno-logins framväxt. Dock är det få samhällen förunnat att ha ett föreningsliv som kan verka fritt. I många länder är förutsättningarna för det civila samhället starkt inskränkta. Och utvecklingen går åt fel håll.

I stället för att se det civila samhället som den positiva kraft det är för ett lands utveckling, ser många regeringar uppenbarligen på det som ett hot. I stället för att se nya idéer och kritik som ett sätt att förbättra samhället ser man konkurrenser om makten. I stället för att värna organisationerna väljer man att kväsa dem. Teknikerna att inskränka organisationernas handlingsfrihet är många. Men även om de är vitt skilda finns det tydliga trender och mönster i hur de tillämpas.

Man kan tycka att ett allt hårdare utsatt civilsamhälle världen över borde väcka svarta tidningsrubriker. Och visst uppmärksammas ibland brutalt nedslagna demonstrationer eller mördade människorättsaktivister. Men en rådande trend världen över är att metoderna som används för att inskränka organisationernas rättigheter utformas för att väcka så liten uppmärksamhet som möjligt. Eller som organisationen Freedom House

så träffande uttrycker det: "And because the drive against associational rights is conducted largely without violence, it evokes little notice from the outside world."² Och det är en metod som uppenbarligen hittills varit framgångsrik.

Östgruppen har under flera år arbetat med att uppmärksamma den bristande förenings- och mötesfriheten i Belarus (Vitryssland) och Ryssland. Vi har sett en utveckling som gått alltmer åt fel håll, där Ryssland i mångt och mycket slagit in på samma bana som Belarus gjort några år dessförinnan. Även om situationen är långt ifrån likartad har det varit tydligt att regimerna i de båda länderna dragit lärdom av både varandra och andra

intilliggande länder i det forna Sovjetunionen.

Det är en tydlig och skrämmande utveckling där möjligheterna för föreningar att verka fritt i det tyska inskränkts allt mer under hela 2000-talet.

I mångt och mycket ser det likadant ut i resten av världen. Det är en tydlig och skrämmande utveckling där möjligheterna för föreningar att verka fritt i det tyska

inskränkts allt mer under hela 2000-talet. Inom civilsamhället internationellt har detta förvisso uppmärksammats. Men i Sverige förefaller det vara ett tämligen obekant fenomen.

I mars 2011 utsåg FN glädjande nog sin första rapportör om förenings- och mötesfrihet, Maina Kiai. Något som kan ses som ett nog så gott tecken på ämnets vikt. En händelse som dock verkar ha gått fullkomligt obemärkt förbi i svensk medierapportering.

Söker man information om föreningsfrihet på svenska finns ytterst lite att tillgå, och alls ingenting om den negativa utveckling och de rådande trender som breder ut sig allt mer i stora delar av världen. Glädjande är att i alla fall det svenska biståndsorganet Sida stödjer en del projekt på internationell basis, till exempel genom att delfinansiera andra upplagan

av en av källorna till denna rapport "Defending Civil Society" från the World Movement for Democracy. I augusti 2011 hölls också en stor internationell konferens i Stockholm som uppmärksammade frågorna.

Med den här skriften vill Östgruppen presentera information om problemet på svenska och lyfta frågan i Sverige. Genom att sprida kunskap vill vi främja en ökad kännedom om den alltmer utsatta situationen för det civila samhället världen över. Vår förhoppning är också att andra organisationer inom det svenska civilsamhället ska kunna koppla problemen till sin verksamhet och se att situationen som råder i det land de sysslar med ingår i en större kontext.

Genom att se de stora dragen kan man lättare sätta in de problem man råkar ut för i sitt rätta sammanhang. Man får då långt större möjlighet att försöka motarbeta försämringar och att utverka förbättringar. Organisationer som utsätts måste känna till sina rättigheter. Kan man dessutom samverka med andra organisationer i sitt land, eller sin region eller globalt blir påverkansmöjligheterna långt mycket större.

I rapporten ges först en genomgång över vilka rättigheter som gäller för organisationer som verkar inom det civila samhället samt en översikt av hur dessa rättigheter kränks på ett globalt plan. Därefter kommer två separata kapitel där trenderna illustreras med exempel från två länder inom Östgruppens verksamhetsområde, Ryssland och Belarus. Genom att berätta om de hinder organisationslivet där utsätts för hoppas vi kunna belysa situationen och väcka ett intresse för problemet. Förhoppningen är att beskrivningarna kommer att vara till nytta även för andra länders kontext.

Ökad press på civilsamhället - en global trend

Det civila samhället kan beskrivas som ”en arena, skild från staten marknaden och det enskilda hushållet, i vilken människor organiserar sig och agerar tillsammans för gemensamma intressen”.³ En sådan del av samhället fyller en viktig funktion i en demokrati, bland annat för att organisationer kan stå för nya idéer eller hålla makthavare ansvariga för sina handlingar och sin politik. I längden leder det till att staterna blir bättre på att skapa det medborgarna vill ha.

Ett tecken på civilsamhällets betydelse för en demokratisk utveckling är att mer auktoritärt styrda stater i olika grad försöker kväsa hela eller delar av det. Situationen ser naturligtvis mycket olika ut i olika länder, men trots det går det att utläsa trender i utvecklingen. Under 90-talet gick förloppet i många länder i en positiv riktning. Denna trend är nu bruten. Sedan mitten av 00-talet backar många länder i olika jämförelser vad gäller organisationers möjligheter att verka fritt.

Alldeles för många regimer använder sig fortfarande av sådant som fångslanden, trakasserier, försvinnanden och mord när de vill tysta ett oberoende och alltför kritiskt civilt samhälle. Men dessa metoder ersätts eller kompletteras på många håll allt oftare av mer sofistikerade och mindre uppseendeväckande sådana. Två tydliga trender under senare år är:

- Regimer tillämpar nya ”mer diskreta” sätt att kväsa civilsamhället. Genom att använda mindre uppseendeväckande metoder, till exempel nya lagar, policyförändringar och byråkratiska trakasserier, tystar man obehövligt organisationer utan att omvärlden protesterar.
- Regimer inriktar sig på specifika grupper och lämnar stora delar av civilsamhället i fred. Organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor

är hårt utsatta, och här märks särskilt organisationer som arbetar med demokrati och mänskliga rättigheter, medan organisationer som enbart sysslar med exempelvis välgörenhet ofta tillåts verka mer fritt.

Freedom House mäter och poängsätter årligen tillståndet i världens alla länder för de politiska och medborgerliga rättigheterna. Mellan 2004 och 2007 sjönk poängen för föreningsfriheten i 43 länder, vilket utgör mer än 20 %.⁴ Den negativa utvecklingen har sedan fortsatt. Under 2009 och 2010 noterar organisationen Civicus att civilsamhället har utsatts för en mängd restriktioner i ca 90 av världens länder.⁵

Dessa siffror visar på starka tendenser. Freedom House noterar särskilt att den försämrade föreningsfriheten drabbat många av de större och mer inflytelserika länderna. Den utökade föreningsfrihet som uppnåddes under 1900-talets slut är alltså utsatt för stor press.

Många stater förklarar sitt handlande och sina nyinstiftade lagar med att dessa till exempel ska motverka terrorism eller pengatvätt.

Orsakerna till detta kan säkert variera, men många ser de olika ”färgrevolutionerna” i till exempel Ukraina och Serbien som en startsignal. Fredliga folkliga protester tvingade där regimer på fall under mitten av årtiondet, och det civila samhället spelade därvid en avgörande roll. Sannolikt kommer också den protestvåg som under 2011 sveper fram i arabvärlden sätta djupa spår i de kvarvarande regimernas inskränkningar i förenings-, yttrande- och mötesfriheten.

Många stater förklarar sitt handlande och sina nyinstiftade lagar med att dessa till exempel ska motverka terrorism eller pengatvätt. Auktoritära regimer använder sig här av samma retorik som icke auktoritära för att driva igenom och samtidigt rättfärdiga försämringar för det civila sam-

hället. Bland andra Civicus menar att det minskade utrymmet för det civila samhället har en tydlig startpunkt i terroristattentatet i USA den 11 september 2001. Oavsett orsakerna är det intressant att notera att många auktoritära och halvauktoritära regimer världen över snabbt lär av varandra och använder liknande metoder för att tysta obekväma åsikter.

I de följande avsnitten presenteras flera av de olika tekniker som används världen över för att kontrollera det civila samhället, med huvudfokus på de två ovan nämnda dominerande trenderna. Presentationen föregås av en kort genomgång av vilka rättigheter som reglerar det civila samhället.

Uppgifterna i detta kapitel bygger till stor del på rapporter från organisationerna Civicus, Freedom House, International Center for Not-for-Profit-Law, National Endowment for Democracy, the World Movement for Democracy och Human Rights Watch. Vidareläsning i dessa rapporter kan varmt rekommenderas och lästips finns i denna skrifts källförteckning.

Vilka rättigheter reglerar det civila samhället?

Det finns en rad rättigheter som reglerar det civila samhällets möjligheter att verka fritt. En av de mer grundläggande är föreningsfriheten, vilken

Föreningsfriheten har en självklar plats i flera centrala dokument som rör mänskliga rättigheter, däribland FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och Europakonventionen.

kan definieras som ”frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften”.⁶ Föreningsfriheten har en självklar plats i flera centrala dokument som rör mänskliga rättigheter,

däribland FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och Europakonventionen.

Förutom föreningsfriheten påverkar till exempel också yttrandefriheten och mötesfriheten organisationerna i det civila samhället. Yttrandefrihe-

ten innefattar rätten att hysa åsikter och att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar, medan mötesfriheten ger rätt till att demonstrera och delta i opinionsmöten.

The World Movement for Democracy har vägt samman de olika internationella lagar, konventioner och deklARATIONER världen över som reglerar det civila samhället. Utifrån dessa har man sedan formulerat sju gemensamma principer, dessa är i korthet:

1. Rätt att ansluta sig [till en organisation] (Föreningsfrihet)
2. Rätt att agera fritt, utan omotiverad statlig inblandning.
3. Rätt till yttrandefrihet.
4. Rätt till kommunikation och samarbete.
5. Rätt till fredliga sammankomster. (Mötesfrihet)
6. Rätt att söka och säkra resurser.
7. Skyldighet för stater att försvara [civilsamhället].⁷

Föreningsfriheten omfattar olika slags föreningar, inklusive politiska partier och fackföreningar. De sistnämnda pekas ofta ut specifikt när föreningsfrihet kommer på tal. Den här rapporten avgränsar sig dock till att inte ta upp fackliga rättigheter.

Olika sätt att kontrollera det civila samhället

De tekniker som stater använder sig av för att kontrollera det civila samhället är mångfacetterade. Antalet hinder inom respektive land varierar, från en total avsaknad av ett oberoende civilt samhälle till full respekt för alla de fri- och rättigheter som reglerar det.

De mest repressiva länderna erkänner inte föreningsfriheten överhuvudtaget, eller har så strikta lagar att den i princip inte kan sägas existera, som till exempel i Saudiarabien eller Nordkorea. Dessa länder är dock relativt få numera, och långt färre än för 20 år sedan då Sovjetunionen kollapsade. I Freedom Houses poängsättning från år 2007 får 11 av världens

alla länder den allra lägsta poängen (0) för föreningsfrihet. Men många befinner sig på den nedre delen av skalan.

Den tydliga trenden är att allt fler stater använder sig av allt fler sätt att kontrollera de oberoende frivilligorganisationerna. I de följande avsnitten redogörs för de vanligaste kontrollteknikerna.

Inskränkt föreningsfrihet

Att använda sig av lagar och regleringar som inskränker föreningsfriheten är en teknik som breder ut sig allt mer. Utvecklingen är här starkt alarmrande och statistiken talar sitt tydliga språk.

Civicus genomförde exempelvis en detaljerad forskningsstudie för åren 2008 till 2010 i 40 länder från 25 geografiskt och politiskt skilda områden världen över. Totalt deltog 4 122 organisationer i deras så kallade Civil Society Index.

På frågan ”Anser du att lagarna och regleringarna för civilsamhället är restriktiva i ditt land?” när det gäller civilsamhällets möjligheter att existera och verka fritt såg svaren ut så här:

Anser du att lagarna och regleringarna för civilsamhället är restriktiva i ditt land?

Nästan hälften av organisationerna (47 %) ansåg alltså att det egna landets lagar begränsade det civila samhället mycket eller relativt mycket. Endast 8 % ansåg inte att lagarna och regleringarna utgjorde något hin-

der för civilsamhället. Till exempel rapporterade organisationerna i Japan (65 %), Turkiet (77 %), Venezuela (81 %) och Sydkorea (84 %) om en restriktiv laglig omgivning.

På frågan ”Har din organisation någon gång råkat ut för någon olaglig restriktion eller attack från lokala eller statliga myndigheter?” såg svaren ut så här:

Har din organisation någon gång råkat ut för någon olaglig restriktion eller attack från lokala eller statliga myndigheter?

Svaren visar att illegitima restriktioner eller attacker från myndigheter är en vitt spridd metod att kontrollera det civila samhället, där så många som 59 % av organisationerna uppger sig själva ha blivit drabbade. Här märks till exempel organisationer i så vitt spridda länder som Liberia (91 %), Jordanien (90 %), Japan (88 %) och Mexiko (88 %).⁸

Sätten att inskränka föreningsfriheten med lagar varierar. Att göra det genom registrering och registreringsproceduren är ett av de vanligaste, att stänga organisationer ett annat, att utöva kontroll och allmänna trakasserier ett tredje.

Nedan redogörs för dessa vart och ett av dessa mer detaljerat. Alla hindrar de några av de ovan nämnda grundläggande principerna som reglerar civilsamhället: rätten att ansluta sig till en organisation samt rätten att agera fritt, utan omotiverad statlig inblandning.

Stater har således rätt att inskränka föreningsfriheten, till exempel när den hotar den nationella eller allmänna säkerheten och för att förebygga

oordning eller brott. Men de har inte rätt till omotiverad inblandning. Lagarna som reglerar organisationerna får inte vara politiskt motiverade utan måste vara rättvisa och tydliga. Detta är inte förenligt med lagar som förbjuder viss verksamhet (till exempel försvar av mänskliga rättigheter), ger stater möjlighet att lägga sig i organisationernas interna styre, att företa inspektioner av organisationerna eller att upplösa organisationer på vaga grunder.

Registrering

Rätten att ansluta sig till en organisation inkluderar också rätten att bilda och vara verksam i en organisation. Organisationer ska ha rätt att utgöra en juridisk person (det vill säga att registrera organisationen hos myndigheterna), men också rätt att avstå detta. Om organisationen väljer att registrera sig ska denna procedur vara lättillgänglig, tydlig, snabb, opolitisk och kostnaden ska vara låg.

Även demokratier som Sverige har krav på att föreningar ska registrera sig för att kunna fungera som en juridisk person och kunna öppna bankkonton, söka bidrag etc. I Sverige är detta en enkel process och heller inget krav för att en organisation ska få existera. Många mer eller mindre auktoritära länder använder sig dock av registreringen som ett sätt att kontrollera det civila samhället, eller till att helt kväsa det.

I flera länder är det ett krav att minsta lilla sammanslutning ska registreras av myndigheterna för att vara laglig, något som tydligt går emot föreningsfriheten.

I flera länder är det ett krav att minsta lilla sammanslutning ska registreras av myndigheterna för att vara laglig, något som tydligt går emot föreningsfriheten. Många länder kräver också att redan registrerade föreningar ska

omregistreras inom en viss tidsperiod, vilket ytterligare utökar kontrollmöjligheterna. Registreringsproceduren är inte bara ett sätt att få kontroll över vilka föreningar som är verksamma i landet utan nyttjas också i

många länder till att neka registrering. Därmed tvingas organisationerna att upphöra med sin verksamhet, att verka utan möjlighet att fungera som en juridisk person eller att verka helt illegalt.

För att ytterligare stärka lagen om registrering förekommer det också i vissa länder att det är olagligt och straffbart att vara verksam i en ore-gistrerad organisation. Sådana lagar har en ytterst hämmande effekt på civilsamhället och utgör en mycket grov kränkning av föreningsfriheten.

Det finns otaliga exempel på organisationer som avstått från att registrera sig då processen i sig gjort det omöjligt.

Även i länder där organisationer inte nekas registrering rakt av kan själva registreringsprocessen i sig hindra föreningsfriheten. Proceduren att bli registrerad kan vara onödigt krånglig och tidsödande på så sätt att den information och dokumentation som krävs är mycket omfattande. Ett annat hinder är att registreringen görs alltför kostsam. Vanligt förekommande är också att myndigheterna som handhar registreringen drar ut på beslutet onödigt länge. Det finns otaliga exempel på organisationer som avstått från att registrera sig då processen i sig gjort det omöjligt.

Exempel på länder som inskränker föreningsfriheten med hjälp av registreringslagar går att finna världen över, och det är tydligt att allt fler statsledningar väljer denna teknik för att kontrollera civilsamhället.

Statlig kontroll och byråkratiska trakasserier

Även när organisationer har blivit registrerade och godkända kan myndigheterna fortsätta att hindra deras verksamhet. Detta kan till exempel ske genom lagar som:

- ger myndigheter rätt att lägga sig i organisationers interna styre. I många länder i mellanöstern säger till exempel lagen att val till organi-

sationens styrelse samt beslut fattade av densamma måste godkännas av myndigheterna.

- ger myndigheterna långtgående undersökningsmöjligheter, till exempel genom omfattande skatteinspektioner eller andra krav på att överlämna dokumentation och svara på frågor. Lagarna ger myndigheterna möjlighet att utföra godtyckliga och ofta tidsödande inspektioner och rena trakkasserier av organisationerna.
- kräver att organisationer inte får utföra vissa aktiviteter utan att meddela myndigheterna i förväg.⁹ I Uganda finns till exempel en reglering som säger att organisationer som vill kontakta människor på landsbygden måste meddela myndigheterna detta minst sju dagar i förväg.

Dessa, för att citera Gershman och Allen, ”below-the-radar tactics” är sällan särskilt uppseendeväckande och hamnar inte i medias fokus, men är inte desto mindre effektiva i att hindra organisationerna i att utföra

I till exempel Argentina finns en lag som ger myndigheterna rätt att upplösa organisationer när det är ”nödvändigt” och i ”allmänhetens intresse”.¹⁰

sin verksamhet. En mycket god illustration till detta fenomen utgörs av situationen i Ryssland. Där tvingas organisationer att ägna en stor del av sin tid åt att uppfylla olika krav från myndigheterna på registrering, rapportering, redovisning etc. Detta hindrar dem att utföra sin kärnverksamhet

men ger inte samma rubriker i medierna som ett regelrätt förbud mot dem skulle göra.

Upplösning/stängning av föreningar

Tätt sammanbundet med metoden att kontrollera organisationer via registreringsprocessen är den inte fullt lika utbredda trenden att helt stänga föreningar. I till exempel Argentina finns en lag som ger myndigheterna rätt att upplösa organisationer när det är ”nödvändigt” och i ”allmänhe-

tens intresse”.¹⁰ Så vagt formulerade lagar ger myndigheterna möjlighet att handla på rent godtyckliga grunder. Metoden går att finna på många andra ställen och utgör ett flagrant brott mot föreningsfriheten.

Även om sådana lagar inte nödvändigtvis innebär att organisationer verkligen stängs påverkar de ändå organisationernas verksamhet. Civilsamhället i länder där sådana godtyckliga lagar förekommer blir långt mindre benäget att engagera sig i för regimen politiskt känsliga aktiviteter.

Skapande av parallella statliga organisationer

I repressiva stater förekommer det att staten inrättar egna organisationer som till det yttre liknar oberoende frivilligorganisationer. Dessa så kallade ”statliga icke-statliga organisationer” eller ”GONGOer” (Government-Organised Non-Governmental Organisations) existerar sedan parallellt med det oberoende civilsamhällets.

Regimerna kan nyttja GONGOer för att ge sken av att de värnar det civila samhället samtidigt som de underminerar de oberoende organisationerna och minskar dessas handlingsutrymme. Det förekommer också att stater till exempel:

- kanaliserar finansiering till den verksamhet som den föredrar och bort från de oberoende organisationerna. Särskilt i kombination med restriktioner för organisationer att ta emot utländska medel kan detta medföra att vissa organisationer trängs undan till förmån för andra.
- hänvisar internationella organisationer till att samarbeta med GONGOer om de vill kunna vara verksamma i landet.
- misskrediterar oberoende organisationer genom att hävda att de statliga är de enda som utgör ett ”legitimt” civilt samhälle. Det civila samhällets dialog med staten kan också vara förbehållet dessa organisationer, eller så kan de försvara regeringens politik samtidigt som de utger sig för att vara oberoende.

- övervakar de oberoende organisationernas verksamhet genom att GONGOer deltar i evenemang eller konferenser och sedan rapporterar vidare till officiella organ.

Hinder i kommunikation och samarbete

Enligt principerna som reglerar civilsamhället har organisationer rätt att kommunicera och söka samarbete med andra inom det civila samhället, med företag, internationella organisationer samt med lokala och centrala styren, både inom och utom sitt hemland. De har också rätt att skapa och delta i nätverk och koalitioner.

Också inom detta område kränks organisationernas rätt att verka fritt, bland annat genom att stater:

- förhindrar bildandet av nätverk. Det förekommer att organisationer förhindras eller till och med förbjuds att skapa nätverk för att samverka.
- försvårar internationella kontakter. Via exempelvis nekade inresetillstånd för utländska representanter från civilsamhället eller nekade utresetillstånd för aktiva inom landet försvårar regimer kontaktmöjligheter och föreningsfriheten kränks. Många länder inskränker också möjligheterna att arrangera möten och konferenser med internationella och/eller lokala deltagare.
- förhindrar ett fritt nyttjande av ny informationsteknologi, så som Internet, webb-baserad kommunikation och mobiltelefoner. I takt med Internets positiva inverkan på det civila samhällets möjligheter att sprida sitt budskap, att kommunicera och utbyta idéer har samtidigt regimers försök till censur av detsamma blivit ett växande globalt fenomen. Restriktioner av kommunikationen kan se ut på många olika sätt, bland annat kan vissa sidor på Internet blockeras eller mobiltelefonkommunikationen begränsas.

Våren 2011 fanns det också långtgående lagförslag i olika länder, däribland Venezuela, som reglerar just det internationella utbytet. Bland mycket annat innehåller det venezuelanska lagförslaget inte bara ett förbud mot fritt utbyte av pengar, varor och service utan också av idéer, information, åsikter och teknisk assistans.

Inskränkt yttrandefrihet

För många organisationer är yttrandefriheten viktig för att de ska kunna utföra sitt arbete. Särskilt gäller detta organisationer som bedriver politiskt påverkansarbete eller arbetar med mänskliga rättigheter.

Eftersom yttrandefriheten berör föreningars möjlighet att verka fritt från flera håll handlar några av de punkter som beskrivs ovan också om yttrandefrihet, till exempel de om kommunikation och samarbete och om mötesfrihet. Andra sätt som yttrandefriheten för organisationer regleras på är exempelvis dessa:

- Direkt censur. Vissa länder har lagar om att organisationer måste lämna in material de önskar publicera till granskning innan detta tillåts.
- Kriminalisering av avvikande åsikter. I vissa stater är det straffbelagt att uttrycka kritik mot regimer, något som drabbar såväl organisationer som enskilda personer.
- Allmänna och vaga restriktioner mot påverkansarbete. När allmänna och vaga ordalag används för att begränsa ”politiska” eller ”extremistiska” aktiviteter ger detta stater möjlighet att inskränka yttrandefriheten under andra förevändningar.
- Lagar om ärekränkning och förtal. Förtalslagar är förenliga med yttrandefriheten men inte när de används för att begränsa offentlig debatt om statens eget agerande. Vissa regimer har förtalslagar som försöker försvara subjektiva värderingar som nationell identitet och symboler eller repre-

sentanter för staten, som statsöverhuvudet. När sådana lagar dessutom förses med möjlighet till straffrättsliga åtgärder har de en starkt avhållande effekt på yttrandefriheten.

Inskränkt mötesfrihet

Tätt sammanbunden med föreningsfriheten är rätten till mötesfrihet. Rätten att få demonstrera och offentligt uttrycka sina åsikter i en fredlig sammankomst är en hörnsten i det demokratiska samhället. Enligt internationell lag är det mycket få tillfällen då mötesfriheten får inskränkas, detta främst om den nationella eller allmänna säkerheten hotas. Inskränkningar förekommer dock i många länder, inte bara auktoritära sådana. Nedan presenteras ett flertal sätt som mötesfriheten kränks på världen över:

- Förbud mot offentliga möten. Att helt förbjuda offentliga sammankomster är ett extremt och tydligt sätt att inskränka mötesfriheten. Det finns länder där förbudet är allmänt som i Burma och andra där det är av tillfällig art, som under oroligheterna i Thailand i april 2010 där folksamlingar på mer än fem personer förbjöds.
- Krav på tillstånd för en offentlig sammankomst. Det är förenligt med mötesfriheten att begära att myndigheterna ska meddelas i förväg om en offentlig sammankomst, men inte att arrangören måste begära tillstånd. Ordningmakten har inte rätt att upplösa en sammankomst bara av den anledningen att tillstånd inte har sökts i förväg. En allmän sammankomst får däremot ställas in eller upplösas om det uppkommer svårare oordning vid eller i anslutning till sammankomsten och de säkerhetsåtgärder som vidtagits inte räcker till.
- Förbud mot sammankomster med ”politiskt” innehåll. I Ecuador är det exempelvis förbjudet att protestera offentligt mot statliga byggprojekt som påverkar miljön eller indiansamhällen.

- Förbud för vissa personer eller grupper att delta i offentliga sammankomster. Det förekommer exempelvis att studenter eller homo-, bi- och transsexuella undantas från mötesfriheten.
- Hot om straffrättsliga påföljder för deltagare i eller arrangörer av allmänna sammankomster. Lagar som hotar med fängelse för deltagande i ”olagliga” sammankomster fungerar starkt avskräckande mot att nyttja rätten till mötesfrihet.
- Brutalt nedslagna demonstrationer. Det är i vissa länder vanligt att offentliga protester skingras med så brutala metoder att deltagarna skadas eller till och med dödas. Att skingra demonstrationer med oproportionerligt våld är ett grovt sätt att hindra mötesfriheten både för stunden och inför framtiden. Den avskräckande effekt detta har på framtida protestyttringar är inte svår att föreställa sig.

Ekonomiska styrmedel – svårigheter att få utländsk finansiering

En förutsättning för att föreningar ska kunna verka är att de har möjlighet att finansiera sin verksamhet. Principerna som reglerar civilsamhället säger att organisationer har rätt att söka och säkra finansiering från lagliga källor, inkluderande individer, företag, andra aktörer inom det civila samhället, internationella organisationer samt lokala och centrala styren eller utländska stater.¹¹ Brott mot denna princip har blivit vanligare i allt fler stater, särskilt gäller detta utländsk finansiering.

En vanlig metod att kontrollera och hindra organisationernas verksamhet är att begränsa eller helt omöjliggöra ett mottagande av finansiellt stöd från utlandet. Det är ett sätt att förhindra utländskt inflytande i det egna landet, och särskilt utsatta är oberoende grupper inom civilsamhället.

Många länder rättfärdigar nyinförda lagar med att de måste värna sin nationella suveränitet, förhindra terrorism och pengatvätt eller med att de ska koordinera och öka effektiviteten i det internationella biståndet.

Civicus menar att regeringar här avsiktligt feltolkar principen om det "nationella ägarskapet" så som det uttrycks i Parisdeklarationen och i Accra-agendan för ett effektivare bistånd.¹²

Inom detta område finns en lång rad olika tekniker som används för att hindra organisationer att mottaga finansiering från utlandet, bland andra följande:

- Organisationerna måste registrera sig, omregistrera sig eller införskaffa en speciell licens för att få mottaga utländska medel.
- Staten måste utfärda tillstånd för att organisationen ska få mottaga utländska medel.
- Utländska medel måste kanaliseras via staten eller via särskilda övervakade bankkonton.
- Utländska medel beläggs med skatt. Detta kan exempelvis innebära att 30 % av medlen i ett biståndsprojekt går direkt till staten i landet i stället för till avsett ändamål.
- Andelen medel från utlandet begränsas till att utgöra en speciell procent av organisationens totala medel. I Etiopien infördes till exempel 2009 en lag som säger att högst 10 % av en organisations finanser får komma från utlandet, om organisationen arbetar med mänskliga rättigheter eller andra politiskt känsliga frågor.

Att försvåra organisationers möjligheter att finansiera sin verksamhet är ett effektivt sätt att förhindra densamma. Särskilt gäller detta organisationer i länder där det är svårt eller omöjligt att få inhemsk finansiering.

Fysiska inskränkningar

Fysiska inskränkningar så som fångslanden, mord, försvinnanden eller skrämsel som ett sätt att förhindra människor att utöva sitt engagemang

är mer traditionella och uppenbara sätt att hindra organisationer att verka fritt. Dessa metoder går igenom nedan var och en för sig. En tydlig trend är att stater som sysslar med sådana manövrer försöker undgå uppmärksamhet genom att till exempel förklä politiska rättegångar till kriminella. Gemensamt för dem är också att de i stor utsträckning riktar in sig på vissa grupperingar inom det civila samhället, nämligen de som arbetar med för regimen politiskt känsliga frågor.

Fängelse

Att på godtyckliga grunder och efter bristfälliga rättegångar fängsla personer som arbetar inom det civila samhället är ett av de mer uppenbara sätten att inskränka dessas rätt att verka fritt. Det är därmed också en metod som drar till sig omvärldens uppmärksamhet. För att inför omvärlden rättfärdiga sitt handlande är det därför numera vanligt förekommande att de åtalade döms för påhittade kriminella handlingar, som till exempel terrorism, ärekränkning eller liknande. Många av de som fängslas nekas sina grundläggande juridiska rättigheter eller utsätts för andra missförhållanden.

Mord, "försvinnanden" och dödsstraff

Att riskera livet för sitt engagemang är verklighet för människor i många länder. Det kan utföras av stater direkt i form av dödsstraff, som till exempel i Iran i maj 2010 då fem dissidenter avrättades anklagade för att vara terrorister.

Vanligare är dock att staten inte utför dåden direkt utan att personerna mördas av "okända gärningsmän" eller av till exempel rebellgrupperingar. En illustration till detta kan ges från Filippinerna där aktiva medlemmar i civilsamhället under en längre tid utsatts för mord av okända män på motorcyklar. Pro-statlig milis och medlemmar ur säkerhetsstyrkorna anses allmänt ligga bakom dåden. Liknande historier finns från många länder och har en mycket avhållande effekt på engagemanget inom det civila samhället. Gemensamt för många av dem är att dåden antingen

förklaras med allmän kriminalitet eller att förövarna åtnjuter straffrihet från statens sida.

Skrämsel

Utän att det går så långt som till att personer fångslas eller mördas för att förhindra dem att utöva sitt engagemang finns andra närliggande metoder. Skrämsel och hot i form av till exempel fysiska attacker eller trakasserier av olika slag förekommer också.

Ett exempel på detta var när polisen i Zimbabwe i maj 2010 gjorde en räd mot landets enda förening för homosexuella. Försedda med en order om husrannsakan sade de sig leta efter vapen och droger samtidigt som två anställda greps. Allt i uppenbart syfte att skrämja dem och andra till tystnad. Eller som när kvinnorrättsförsvarare i Nicaragua 2006 som engagerade sig mot ett abortförbud utsattes för en officiell undersökning av sitt arbete, såväl som hot per telefon och vandalism.

Politiskt känsliga organisationer extra utsatta

Alla ovanstående metoder att kväsa det civila samhället används alltså aktivt. Som nämndes i början av detta kapitel är en tydlig trend att de dessutom ofta tillämpas selektivt.

De organisationer som arbetar med för regimerna politiskt känsliga frågor är extra utsatta och här utmärker sig särskilt frågor som rör mänskliga rättigheter. Extra utsatta i många länder är de som arbetar med sexuella minoriteter och reproduktiva rättigheter.

Att repressiva regeringar siktar in sig på budbärarna – de som rapporterar om de människorättsbrott som begås i landet – är ingen nyhet. Det finns en lång och sorglig historia där människorättsförsvarare utsatts för censur, fångslanden och mord. Dagens informationssamhälle har gjort det möjligt för människorättsförsvararna att arbeta mer effektivt och därmed mer framgångsrikt. Detta i sin tur leder till att de blir än mer utsatta.

Även om det är en stark trend att repressiva stater använder sig av mer subtila och mindre uppseendeväckande metoder, förekommer de andra fortfarande. Detta är något som inte bara gäller för traditionellt auktoritära regimer som Kina, utan också på många andra håll. I vissa länder är förhållandena så svåra att varken lokala eller internationella människorättsorganisationer har möjlighet att existera överhuvudtaget. Medan andra länder har små mycket hårt utsatta lokala människorättsorganisationer. Mer öppna samhällen kan agera selektivt bland de internationella organisationerna och förbjuder vissa av dem eller hindrar dem att besöka vissa områden. Flera regeringar hindrar också experter eller rapportörer från FN att komma in i landet, som Vietnam eller Uzbekistan.

Också där dessa mer uppseendeväckande metoder används är trenden att försöka dölja dem. Mord utförs därför ofta av okända gärningsmän och politiskt motiverade rättegångar maskeras till kriminella åtal.

Detta är en del i den allmänna trenden att auktoritära stater blivit alltmer subtila och sofistikerade i sin strävan att tysta kritiker. Som vi sett ovan utövas också censur via till synes neutrala lagar och regler och möjligheter till att finansiera verksamhet stoppas. Men all verksamhet stoppas inte nödvändigtvis. Vålgörenhetsorganisationer tillåts till exempel ofta verka, så länge de inte sysslar med politiskt känsliga frågor.

Tidigare nämnda lag om utländsk finansiering i Etiopien (se sidan 24) förbjuder till exempel uttryckligen just organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter att finansiera sin verksamhet med mer än 10 % från utländska källor. Detta är ett illustrativt exempel på hur människorättsorganisationer är selektivt behandlade och extra utsatta. Mer vanligt förekommande är att lagen ser lika ut för alla, men att den bara tillämpas aktivt på politiskt känsliga organisationer.

Ryssland - det oberoende civilsamhället kvävs i tysthet

Tyvärr utgör situationen i Ryssland en provkarta på många av de tillvägagångssätt att inskränka föreningars möjligheter att verka fritt som tas upp i föregående kapitel. Från att under 90-talet ha upplevt relativt goda förhållanden för civilsamhället har situationen stegvis försämrats under 2000-talet. En kritisk vändpunkt inträffade år 2006 då en mycket repressiv lagstiftning som inskränker föreningsfriheten antogs. Också den antiextremistlagstiftning som infördes 2002 används aktivt av regimen för att tysta eller marginalisera regimkritiker.

Det går att se en tydlig koppling mellan den ryska regimen hårda inskränkning av föreningsfriheten och de färgrevolutioner som inträffade i grannländerna i början av

En kritisk vändpunkt inträffade år 2006 då en mycket repressiv lagstiftning som inskränker föreningsfriheten antogs.

2000-talet. Utvecklingen sammanfaller också med den allmänna trend i det ryska samhället som går mot ett alltmer auktoritärt styre sedan Vladimir Putin kom till makten 2000. Inställningen

till det civila samhället är att betrakta som rent fientlig från statens sida, särskilt gäller detta organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor och de som får finansiering från utlandet.

Den ryska regimen tillämpar till stor del mindre uppseendeväckande administrativa metoder för att inskränka organisationers möjligheter att verka fritt. Men civilsamhället är också mycket pressat av mer fysiska metoder som hot, misshandel och rena mord. Dock följs den övriga tendensen i världen, att dylika dåd ofta utförs av okända gärningsmän som sällan ställs inför rätta.

Detta kapitel följer i huvudsak strukturen i föregående kapitel, men alla metoder att inskränka föreningars möjligheter att verka fritt tas inte upp. Kapitlet fokuserar i stället på de mest framträdande problemen för det civila samhället i Ryssland. Huvudsakliga källor är rapporter från Moskvas Helsingforsgrupp, Human Rights Watch, International Center for Not-for-Profit-Law samt Freedom House, se källförteckningen längst bak.

Östgruppen har tidigare skrivit om förenings- och mötesfriheten i Ryssland i rapporten ”Rysk demokrati – inte längre lika viktig?” från år 2010. Där finns bland annat fler illustrativa exempel på vilka förhållanden många organisationer i Ryssland tvingas verka under.

Särskilt utsatta organisationer

En stark och genomgående trend i Ryssland är att de inskränkta möjligheterna för föreningar att verka fritt i hög grad drabbar de organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor. Här kan nämnas sådana som arbetar med frågor som relaterar till Norra Kaukasien/Tjetjenien, som uttrycker regimkritik, arbetar med mänskliga rättigheter, miljöfrågor, valövervakning, migrations- och flyktingpolitik, straffrihet och korrup­tion. Särskilt utsatta är organisationer som får utländsk finansiering.

Det är dock inte bara dessa som drabbas, särskilt lagstiftningen om registrering och rapportering slår hårt mot många andra organisationer, till exempel ute på landsbygden där resurser och kunskap kanske saknas för att fylla i myndigheternas omfattande blanketter. Men myndigheterna tenderar att till mycket stor del tillämpa lagstiftningen selektivt, något som med tydlighet kommer att framgå i beskrivningarna nedan.

Föreningsfrihet

År 2006 antogs en rad tillägg i den lagstiftning som reglerar organisationerna i det civila samhället i Ryssland. Denna så kallade NGO-lag bryter mot föreningsfriheten genom att inverka på organisationernas möjlighet att etableras och drivas fritt samt på deras yttrandefrihet. Efter omfattan-

de kritik antogs 2009 flera ändringar i lagen som delvis förbättrade den, de grundläggande problemen kvarstår dock. Huvudproblemen i lagen är de omfattande krav som ställs för att kunna registrera en organisation samt de tillika mycket omfattande kraven på organisationerna att rapportera till myndigheterna om sin verksamhet. Lagen är vagt formulerad och ger myndigheterna stora möjligheter till godtycke.

Nedan redogörs för lagen och hur den drabbar det ryska civila samhället i form av omfattande registreringsprocedurer, byråkratiska trakasserier samt stängning av organisationer.

Registrering

Det är inte förbjudet för organisationer att verka utan registrering i Ryssland. Men utan registrering kan man exempelvis inte öppna ett bankkonto och får därmed svårt att ta emot något finansiellt stöd.

Registreringsproceduren är mycket omfattande, svårbegriplig och tidskrävande. Proceduren kan pågå i många månader och till och med i flera år. Att registrera en organisation är kostsamt, både på grund av höga registreringsavgifter och på grund av att organisationerna måste anlita jurister för att få alla dokument rätt ifyllda. Minsta fel i en ansökan, till och med något så litet som ett skrivfel, kan göra att en ansökan avslås. Kriterierna är vagt formulerade vilket öppnar för ett godtycke hos handläggarna. Avslag på registreringsansökningarna kan därför användas, och används ofta, politiskt motiverat och selektivt.

Minsta fel i en ansökan, till och med något så litet som ett skrivfel, kan göra att en ansökan avslås.

Under 2007 nekades mer än 11 000 registreringsansökningar. I Sankt Petersburg avsågs så många som 35 % av ansökningarna.¹³

Ett alls inte unikt exempel är när lokalavdelningen till en organisation för ursprungsbefolkningar fick sina ansökningar om registrering avslagna

sju gånger innan den slutgiltigen antogs. Anledningarna var hela tiden olika, en gång angavs den till exempel vara att organisationens namn inte var på ryska (!).

Vid varje förnyad ansökan måste också en ny ansökningsavgift erläggas. Under 2010 höjdes kostnaderna kraftigt till 4 000 rubel (motsvarande ca 1 000 kr) och uppgår nu till nästan samma kostnad som för en minimilön i Ryssland. En utländsk organisation får betala 120 000 rubel i ansökningsavgift (motsvarande ca 30 000 kr).¹⁴

Redan registrerade organisationer måste också skicka in nya registreringsdokument om förändringar inom organisationen genomförts, till exempel om en ny kontorschef anställts. Vid varje förändring måste nya avgifter erläggas.

Under 2010 avslogs organisationen Rakurs registreringsanmälan om förändrade stadgar. En av anledningarna angavs vara att organisationen i stadgarna pekade ut HBT-frågor som ett prioriterat arbetsområde. Registreringsmyndigheten ansåg bland annat att detta arbete gick emot ”lagen om motverkande av extremistisk verksamhet”, samt att information om homosexualitet ”hotar den Ryska Federationens suveränitet” eftersom den ”underminerar grundvalarna för äktenskapet som helig institution”.¹⁵ Ett flagrant brott mot föreningsfriheten som visar det sätt ryska myndigheter i många fall väljer att använda lagstiftningen på.

Byråkratiska trakasserier

Förutom vid själva registreringen är många ryska organisationer och deras medlemmar utsatta för en lång rad andra byråkratiska trakasserier från myndigheternas sida. Här liksom i övrigt används metoderna till stor del selektivt mot icke önskvärda organisationer. Ofta är också trakasserierna samordnade från flera olika håll. Det kan handla om allt från inspektioner från skattemyndigheterna, brandskydds- och åklagarmyndigheten till jakt på piratkopierade program till datorer.

Det senare har varit ett vanligt förekommande sätt att trakassera organisationer. Datorer har i många fall beslagtogs och organisationens arbete därmed lamslagits, också rättsprocesser har inletts mot ansvariga i organisationen. De facto har många organisationer säkerligen använt sig av olicensierade programvaror. Enligt en rapport var så många som 73 % av de nyinstallerade datorprogrammen i Ryssland piratkopierade under 2007.¹⁶ Men det faktum att myndigheterna använde lagen i hög grad just mot oönskade organisationer och oberoende medier, fick företaget Microsoft att 2010 utfärda en allmänt gällande licens för flertalet ideella organisationer och mindre oberoende medier i Ryssland till och med 1 januari 2012.

NGO-lagen ger ryska myndigheter mycket långtgående befogenheter att utföra inspektioner av organisationer samt att inkräva omfattande rapportering från dem. Det är uppenbart att lagen används selektivt och att det i stor utsträckning enbart är organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor som drabbas. Sedan den nya lagen infördes 2006 har många organisationer inspekterats flera gånger, medan andra inte utsatts för någon inspektion alls.¹⁷

I september 2010 krävde till exempel åklagarmyndigheten i Moskva under en och samma dag in en rad dokument från tio ledande organisationer inom demokrati och människorättsrörelsen. Åklagarmyndigheten begärde in bokföring, stadgar och en rad andra finansiella handlingar. Moskvas Helsingforsgrupp rapporterar att de fick ett fax med kraven klockan 01.30 på natten och Transparency International fick sitt meddelande klockan 10 på förmiddagen. Samtliga dokument skulle lämnas in senast klockan 12 samma dag. Att valet av organisationer och tillvägagångssättet var politiskt motiverat är inte svårt att se.

Ett annat exempel är när myndigheterna hindrade Galina Ivanova i hennes arbete i samband med presidentvalet i Ryssland i mars 2008. Ivanova var ordförande i både valövervakningsorganisationen Golos Sibirien-

avdelning samt i Institutet för Social Teknologi. Under en dryg månads tid runt valdagen fick Ivanova 25 (!) olika krav från olika myndigheter om att lämna in information och dokument och att inställa sig till möten gällande de båda organisationerna. Uppenbarligen för att störa valövervakningsarbetet så mycket som möjligt. Tre veckor efter valet upphörde trakasserierna.

Stängning av organisationer

Förutom att ovan nämnda inspektioner lamslår organisationernas arbete under längre eller kortare tid resulterar de för det mesta också i utfärdande av varningar. Efter att ha fått två sådana varningar kan en organisation stängas. Under 2007 utfärdades 45 920 varningar, ofta föranledda av mindre administrativa felaktigheter.¹⁸

Organisationer kan också stängas om de systematiskt utför en aktivitet som går emot dess officiella målsättning eller om de vid upprepade tillfällen inte lämnar in rapportering eller andra dokument till myndigheterna i tid. Det är tydligt att myndigheterna utnyttjar reglerna för att medvetet försöka stänga ner aktiva organisationer, i strid med föreningsfriheten.

Under en dryg månads tid runt valdagen fick Ivanova 25 (!) olika krav från olika myndigheter.

Ett av många absurda exempel får utgöras av partiet Jablokos avdelning i Nordossetien. Denna stängdes under 2010 på grund av att de ansågs ha färre än 200 medlemmar, vilket utgör ett brott mot den ryska lagen om politiska partier. Att partiet lade fram bevis på att man hade mer än 400 medlemmar fick inte domstolen att ändra sig. Avdelningen stängdes ändå, i högsta instans.

Vid många tillfällen har organisationer överklagat utfärdade varningar och andra beslut i domstol, och fått rätt. Men även om man vinner målet

är det tids- och resurskrävande att driva sådana ärenden och något som inte alla organisationer mäktar med. Också för de organisationer som mäktar med det, går det ut över organisationens egentliga arbetsuppgifter.

Utländsk finansiering

Utländsk finansiering av ryska organisationer är strikt reglerad i den ovan nämnda NGO-lagen från 2006. Lagen i sig utgör ett hinder för organisationerna, men det största problemet är den ryska statens öppet fientliga inställning mot de organisationer som får utländskt finansiellt stöd.

När lagen instiftades gjordes det med ett uttalat syfte att förbättra den statliga kontrollen över det civila samhället, och särskilt utpekade var de organisationer som fick sin finansiering från utlandet. Dessa organisationer misstänks öppet för att gå andra staters dubiösa ärenden och för att arbeta med att underminera den ryska statsledningen. Myndigheterna väljer att i mycket hög grad tillämpa lagstiftningen selektivt, där utländskt finansierade organisationer är långt mer utsatta än andra.

Till exempel utsätts organisationer med utländsk finansiering för extra inspektioner och avkrävs extra rapportering till myndigheterna. Ofta handlar det dessutom om koordinerade inspektioner från flera olika myndigheter vid samma tillfälle, som i exemplen ovan om föreningen

För oberoende organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor finns det få inhemska möjligheter till finansiering.

Golos (se sidan 32). I praktiken är det ofta besvärligt att genomföra projekt även utan regelrätta trakasserier.

Till exempel kan det vara omöjligt eller svårt att hyra en möteslokal eller att få demonstrationstillstånd. För oberoende organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor finns det få inhemska möjligheter till finansiering. Eftersom dessa organisationer ses med stor skepsis från myndigheternas sida vill potentiella finansörer inte riskera att stöta sig med regimen. De statliga inhemska

finansieringsmöjligheter som inrättats tenderar också att i hög grad prioritera regimtrogna organisationer. Många organisationer är därför beroende av medel från utlandet.

Det är fortfarande tillåtet för organisationer att ta emot medel från utlandet. Men för att medlen ska skattebefrias måste den internationella givaren godkännas av den ryska staten. År 2008 reducerades antalet godkända givare från 101 till 12. Även om tillämpningen av skatteuttaget under 2010 visat sig vara delvis vacklande är detta något som i stor utsträckning påverkar potentiella givares möjligheter att stödja civilsamhället finansiellt.

På grund av dessa svårigheter har antalet organisationer som söker och får utländskt stöd minskat, antalet organisationer och organisationsaktiva

Värst utsatta är de personer som arbetar med mänskliga rättigheter, och då särskilt de som engagerar sig mot den utbredda straffriheten i Norra Kaukasien/Tjetjenien.

likaså. I en rapport från International Center for Not-for-Profit-Law beskriver Aleksej Bogoroditskij det som en flykt av unga från civilsamhället.¹⁹ Sammanfattningsvis menar han att den ryska staten har lyckats med sin uttalade målsättning att minska det utländska inflytandet på det civila samhället i Ryssland.

Fysiska inskränkningar: mord, hot, misshandel och fängelse

Förutom alla dessa mer administrativa åtgärder för att tysta oönskade organisationer i Ryssland är det civila samhället pressat av fysiska inskränkningar som hot, misshandel och rentav mord. Värst utsatta är de personer som arbetar med mänskliga rättigheter, och då särskilt de som engagerar sig mot den utbredda straffriheten i Norra Kaukasien/Tjetjenien.

Under 2009 försämrades situationen och våldet ökade. Flera människor mördades på grund av sitt engagemang och många andra misshandlades och hotades till livet:

I januari sköts människorättsadvokaten Stanislav Markelov till döds i centrala Moskva. Samtidigt dödades journalisten Anastasia Baburova.

I juli mördades människorättsförsvararen Natalia Estemirova i Groznyj, Tjetjenien. Samma månad sköts anti-korruptionsaktivisten Albert Ptjelintsev i Chimki, Moskva.

I augusti mördades Zarema Sadulajeva och Alik Dzjabrilov i Groznyj. Båda arbetade på en humanitär hjälporganisation.

I oktober sköts människorättsförsvararen och förre oppositionsledaren Maksjarip Ausjev från Ingusjien till döds i sin bil.

”Vi är ärligt talat ganska trötta på begravningar”, kommenterade Tanja Loksjina på Human Rights Watch i Ryssland.²⁰ Sedan dess har det spän-

President Medvedev positiva uttalanden om mänskliga rättigheter, demokrati och vikten av ett civilt samhälle har hittills inte lett till några större konkreta resultat.

da läget lugnat sig något men situationen är fortsatt mycket allvarlig. Rapporter om brutal misshandel, hot och trakasserier fortsätter att komma in. De skyldiga ställs sällan till svars.

President Medvedev positiva uttalanden om mänskliga rättigheter, demokrati och vikten av ett civilt samhälle har hittills inte lett till några större konkreta resultat. I maj 2010 manade till exempel Medvedev lokala myndigheter i Norra Kaukasien att samarbeta med det civila samhället. I juli samma år fortsatte i stället den tjetjenske presidenten Kadyrov med sina hotfulla uttalanden där han i en teveintervju beskrev människorättsförsvarare som ”fiender till

staten, fiender till folket och fiender till lagen”. Kreml reagerade inte på uttalandet.²¹

Förutom regelrätta mord, hot och trakasserier inskränker ryska myndigheter föreningsfriheten genom att fängsla företrädare för civilsamhället. Till exempel nyttjar myndigheterna här lagar om ekonomisk eller annan brottslighet. Också lagarna om förtal och extremistisk verksamhet kan ge fängelse, utförligare information om dessa i avsnittet om yttrandefrihet nedan, se sidan 39.

Ett exempel var när människorättsförsvararen Aleksej Sokolov under 2010 dömdes till tre års fängelse för stöld och rån. Sokolov är ordförande i organisationen Pravovaja Osnova och har arbetat för att skydda fångars rättigheter. Bland andra människorättsorganisationen Front Line anser att bevisen är fabricerade och fängelsedomen ett direkt resultat av Sokolovs människorättsarbete.

Mötesfrihet

En fråga som rönt relativt stor uppmärksamhet under senare år är den starkt försämrade rätten till mötesfrihet i Ryssland. Den är ett tydligt exempel på att brutalt nedslagna demonstrationer ger regimen oönskad uppmärksamhet i medierna, varför myndigheterna försöker kväsa oönskade protestmöten i förväg för att undvika detta.

Regimvänliga offentliga sammankomster tillåts vanligen, ibland till och med på just den tid och plats som ett regimkritiskt möte nekats tillstånd.

Sedan flera år är mötesfriheten i Ryssland starkt begränsad. Rysk grundlag garanterar mötesfrihet, men till exempel visade en undersökning från 2007 att nästan alla offentliga protestmöten i hela Ryssland förbjudits eller skingrats under det årets första nio månader.²² Enligt rysk lag ska myndigheterna enbart underrättas i förväg om att en offentlig sammankomst planeras, men i praktiken innebär detta, i strid mot mötesfriheten,

en tillståndsgivning. Regimvänliga offentliga sammankomster tillåts vanligen, ibland till och med på just den tid och plats som ett regimkritiskt möte nekats tillstånd.

Myndigheterna använder flera olika taktiker för att tysta oönskade protester. Ofta tillåts inte demonstrationerna överhuvudtaget med hänvisning till någon absurd anledning. Möten kan också hänvisas till andra, gärna avlägsna och folktomma, platser eller andra tidpunkter. Vanligt förekommande är att deltagare och arrangörer hindras från att ta sig till mötesplatsen. Regimkritiska protestmöten som ändå genomförs skingras ofta av polis, ibland med våld. Deltagande i en osanktionerad demonstration kan ge upp till 15 dagars fängelse (enligt lag kan denna förseelse enbart ge böter, varför deltagarna formellt döms för andra förseelser). Vid många tillfällen har framträdande företrädare för protesterna gripits av polis, i uppenbart syfte att avskräcka andra deltagare.

Ett litet men talande exempel på hur det kan gå till är från staden Voronezj i sydvästra Ryssland. I januari 2010 informerade en aktivistgrupp

Den utsatta situationen för mötesfriheten fick en koalition av organisationer att under 2009 initiera kampanjen ”Strategi 31”.

stadens myndigheter om att man ämnade genomföra en manifestation i centrum för bevarandet av marknaden ”Jugo-Zapadnyj”. Myndigheterna lät dock meddela att gruppen inte kunde genomföra sin manifestation i centrum

på grund av att ”utrustningen från nyårsfirandet skulle monteras ner då”. Istället hänvisades man till ett folktomt torg i utkanten av staden med dålig kollektivtrafik där följaktligen få kunde se protesten.

Den utsatta situationen för mötesfriheten fick en koalition av organisationer att under 2009 initiera kampanjen ”Strategi 31”. Siffran 31 syftar på den paragraf i den ryska grundlagen som garanterar just rätten till mötesfrihet. Den 31:a dagen i varje månad med så många dagar arrangeras

runt om i Ryssland offentliga möten för rätten till mötesfrihet. Också dessa möten har vid många tillfällen nekats tillstånd med de mest fantasifulla anledningar och när de ändå genomförts ofta skingrats med våld. I oktober 2010 gavs för första gången ett begränsat demonstrationstillstånd i Moskva, men detta har än så länge inte inneburit några verkliga förändringar för en respekterad mötesfrihet i Ryssland.

Yttrandefrihet

Yttrandefriheten för organisationer i Ryssland är inskränkt på så sätt att möjligheterna att sprida information via medier är starkt begränsade. Den huvudsakliga informationskällan i Ryssland är televisionen, alla stora tevekanaler är i princip helt statskontrollerade. Det finns några fria lokala radiokanaler, och vissa oberoende tidningar, men med liten spridning. Internet är i huvudsak fritt, även om det förekommer försök till censur genom att till exempel åtala bloggare för anti-extremism, se mer nedan. Tillgången till Internet är begränsad, särskilt på landsbygden. Huvuddelen av informationsflödet är således kontrollerat av staten.

Den tidigare nämnda NGO-lagen utgör inget hinder för organisationer att engagera sig i politiska eller andra påverkansaktiviteter. Däremot använder myndigheterna sig av andra lagar i till exempel brottsbalken för att tysta politiskt känsliga organisationer. Också lagen om förtal och anti-extremistlagstiftningen används aktivt i detta avseende.

Förtal

Mest uppmärksammat under de senaste åren har åtalen mot människorättsorganisationen Memorials ordförande Oleg Orlov varit. När Memorials representant i Tjetjenien Natalia Estemirova mördades sommaren 2009, höll Orlov i ett uttalande den tjetjenske presidenten Ramzan Kadyrov som ansvarig för mordet. Estemirova hade vid flera tillfällen hotats av Kadyrov. Kadyrov stämde Orlov för förtal och rättsprocessen mot Orlov har pågått sedan dess. Orlov har fällts för förtal i flera civilrättsliga instanser, medan han i juni 2011 friades i den straffrättsliga processen.

Anti-extremistlagstiftningen

År 2002 antogs en anti-extremistlagstiftning vars definition av extremism och extremistiska aktiviteter gör den öppen för godtycklig tolkning. Den oro som funnits för att lagen skulle komma att användas för att begränsa yttrandefriheten och tysta regimkritiker har visat sig vara befogad.

Den har vid många tillfällen använts just mot personer och organisationer som arbetar med politiskt känsliga frågor. Exempelvis kan extremistiska aktiviteter enligt paragraf 282 i lagen vara att uttrycka hat mot en "social grupp". Detta vagt formulerade begrepp har bland annat tolkats som både polisen och säkerhetstjänsten.

Solovjov anklagades för att hans blogginlägg innehöll information som framkallade hat mot inrikesdepartementet och säkerhetstjänsten, vilka utredaren alltså ansåg utgjorde "sociala grupper".

I mars 2009 anklagades Dmitrij Solovjov enligt denna paragraf. Han arbetar för ungdomsorganisationen Oborona som verkar för yttrandefrihet och demokrati. Solovjov anklagades för att hans blogginlägg innehöll information som framkal-

lade hat mot inrikesdepartementet och säkerhetstjänsten, vilka utredaren alltså ansåg utgjorde "sociala grupper". Solovjov har i sina inlägg riktat skarp kritik mot dessa, bland annat just för deras ansträngningar att åtala bloggare enligt anti-extremistlagstiftningen.

En domstol kan även upplösa en organisation som befunnits engagerad i extremistiska aktiviteter. Den kan också upplösa en organisation som inte inom fem dagar tar avstånd från en talesperson från en organisation som funnits gjort ett extremistiskt uttalande. Något som på uppenbart godtyckliga grunder var fallet med det Rysk-tjetjenska vänskapsförbundet år 2006.

Ett annat exempel var när polisen i april 2010 gjorde en husrannsakan på Socialekologiska förbundets kontor i Samara och beslagtogs dokument och datorer. Husrannsakan förklarades med att man fått en anonym anmälan om att förbundet använt sig av extremistiska slagord vid manifestationer man genomfört. Kvällen före husrannsakan hade man genomfört en manifestation mot nedhuggningen av en unik pistaschskog och ordföranden hade därefter uttalat sig om det omoraliska i att ursprungsskogen höggs ner till förmån för ”ännu en sport- och hälsoanläggning åt Rysslands president”.²³

Belarus – ett civilt samhälle under hårt tryck

Belarus (Vitryssland) är en diktatur och sedan presidenten Aljaksandr Lukasjenka tog makten 1994 har förhållandena för civilsamhället stegvis försämrats. Det existerar ett oberoende civilt samhälle i landet, men det verkar under mycket svåra förhållanden och är utsatt för mycket stark press från myndigheterna sida. De personer som är verksamma inom det oberoende civilsamhället utsätter sig själva för stora risker.

I den poängsättning av föreningsfriheten som organisationen Freedom House gjorde för år 2007 var Belarus ett av elva länder i världen som fick

Fasaden är tunn och när polisen brutalt och öppet slår ner fredliga protestmöten visar regimen upp ett annat ansikte.

noll poäng. Under några år därefter var förhållandena fortfarande lika dåliga men situationen inte riktigt lika pressande. Efter de turbulenta protesterna mot presidentvalet den 19 december 2010 har den försämrats igen och be-

skrivs under 2011 som den sämsta sedan Lukasjenka kom till makten för 17 år sedan.

Trots att föreningsfriheten i landet i princip inte kan sägas existera bemödar sig myndigheterna till viss del om att försöka upprätthålla en fasad av att så ändå är fallet. Den trend som finns i övriga världen att kväsa civilsamhället i det tysta med lagar och regleringar märks också i Belarus. Och personer döms exempelvis ofta till fängelse på fabricerade grunder i brottsmål i stället för på de egentliga politiska grunderna. Men fasaden är tunn och när polisen brutalt och öppet slår ner fredliga protestmöten visar regimen upp ett annat ansikte. Det är uppenbart att man är rädd för offentliga protester.

Jämför man med föregående kapitel och möjligheterna för föreningar att verka fritt i Ryssland kan man finna både likheter och olikheter. Tydligt är att de båda länderna drar lärdomar av varandra, där Belarus ligger några steg ”före” Ryssland i kväsandet av det civila samhället. I Ryssland är det till exempel mycket krångligt att registrera en organisation och flera får avslag, i Belarus är det nästan omöjligt att registrera en oberoende organisation och de flesta får avslag. Dessutom är det olagligt att verka i en oregistrerad organisation i Belarus, något som inte är fallet i Ryssland. Problemen är alltså likartade i de två länderna, men ligger på olika nivåer. Å andra sidan har inte civilsamhället i Belarus pressats av mord och misshandel i samma omfattning som i Ryssland.

...i Belarus är det nästan omöjligt att registrera en oberoende organisation och de flesta får avslag.

Detta kapitel bygger till stor del på rapporter från människorättscentret Vjasna, paraplyorganisationen för de demokratiska organisationerna i Belarus Asambleja, Fonden för utveckling av rättsteknologi Nopi samt från Human Rights Watch.

Kapitlet följer i huvudsak strukturen i det allmänna avsnittet om civilsamhällets utsatthet globalt. Men alla metoder att inskränka organisationers rättigheter som tillämpas i Belarus tas inte upp, utan kapitlet fokuserar på de mest framträdande problemen i landet.

Föreningsfrihet

Föreningsfriheten är uttryckligen garanterad i den belarusiska grundlagen, men lagar och presidentdekret rymmer också inskränkningar i densamma. Inte minst gäller detta restriktioner i organisationernas bildande och dess aktiviteter.

Ett av de mest framträdande problemen för organisationer i Belarus är svårigheterna att registrera en organisation. Detta är inte minst sam-

manbundet med det faktum att det i Belarus är olagligt och straffbart att verka i en oregistrerad organisation. Många organisationer har också förlorat sin registrering och därmed ”stängts” av myndigheterna. Nedan redogörs för vart och ett av dessa problem separat.

Registrering

Att registrera en organisation i Belarus är ett absolut villkor för att kunna verka lagligt. Den ansökan som görs för att få registrera en organisation är synnerligen omfattande och de höga registreringsavgifterna är också

Vissa hotades med uppsägning av sina arbetsgivare om de inte drog tillbaka sitt medlemskap i partiet.

de problematiska för många organisationer. Kriterierna för en godkänd ansökan är hårda. Till exempel måste en riksorganisation ha 50 grundare runt om i hela landet och ett politiskt parti så många som 1 000.²⁴ I

ett land där man utsätter sig för stora personliga risker då man uttrycker regimkritik utgör det följaktligen en risk att stå som grundare till en oberoende organisation eller ett parti i en registreringsansökan.

Ett exempel på detta är de registreringsförsök det Belarusiska kristdemokratiska partiet gjorde år 2009. Så gott som samtliga grundare (alltså 1 000 personer) kontaktades av polisen, säkerhetspolisen eller av den lokala ”ideologiavdelningen”. Vissa hotades med uppsägning av sina arbetsgivare om de inte drog tillbaka sitt medlemskap i partiet. Som ett resultat av detta tog fem personer tillbaka sina signaturer. Ansökan var därmed inte komplett och avslogs.

Ett annat stort problem vid registreringsansökningar är kravet på att organisationer inte får registreras i en bostadsadress. Detta är problematiskt eftersom det samtidigt är svårt att få hyra kontorslokaler. En stor andel av de administrativa byggnaderna i landet är statliga och hyrs helt enkelt sällan ut till oberoende organisationer, eller också har de orimligt höga hyror. De privata hyresvärdar som finns utsätts ofta för påtryckningar

från myndigheterna att inte hyra ut sina lokaler. Intressant i sammanhanget är att kommersiella företag har rätt att registreras i bostäder, vilket tydligt visar på att myndigheterna valt att utsätta just organisationer för särskilda svårigheter.

För att kunna registrera en riksorganisation eller ett politiskt parti behövs också större tillfälliga samlingslokaler för att kunna genomföra de konstituerande mötena. Det är ofta förknippat med närmast oöverstigliga problem att få hyra en sådan för en oberoende organisation. Det ovan nämnda Belarusiska kristdemokratiska partiet fick nej från tio potentiella hyresvärdar när de behövde en lokal för sin konstituerande kongress i februari 2009. Först när de hotade med att ha kongressen utomhus i Minsk centrum fick de till slut tillstånd att hyra en lokal.

Lagtexterna om registrering av organisationer är vagt formulerade och ger utrymme för godtycklig behandling av ansökningarna från myndigheternas sida. Intressant nog motiveras alltid avslagen, ofta med de mest absurda förklaringar, som att ett telefonnummer till någon av grundarna inte uppgetts eller att fel typsnitt (!) använts vid ifyllnad av blanketterna. Det är uppenbart att myndigheterna enbart registrerar de organisationer de anser önskvärda. Sedan år 2000 har inte ett enda politiskt parti registrerats och endast ett fåtal oberoende organisationer, trots många ihärdiga försök.²⁵

Flera organisationer, som till exempel ungdomsorganisationen Malady Front, har försökt registrera sig vid upprepade tillfällen sedan slutet av 90-talet. En av gångerna avslogs ansökan eftersom en av grundarna hade anklagats för att vara aktiv i en oregistrerad organisation. Något som förvisso var sant, men som inte ens enligt belarusisk lag kan utgöra ett skäl till nekad registrering.

Att det inte är ansökningshandlingarnas kvalitet utan de belarusiska myndigheternas goda vilja en godkänd ansökan är beroende av, kan med

illustreras av människorättscentret Vjasnas lokalavdelning i Brest. De försökte registrera sin organisation fyra gånger under 2009. För varje avslag korrigerade man de felaktigheter som myndigheterna pekat ut och lämnade in en ny ansökan, där nypåkomna felaktigheter hittades. Alla ansökningar avslogs.

FN:s människorättskommitté har vid flera tillfällen kritiserat Belarus för just svårigheten för organisationer att registrera sig. Men svårigheterna till trots finns det några oberoende organisationer som är registrerade i Belarus, däribland människorättsorganisationen den Belarusiska Helsingforskommittén och den år 2008 registrerade rörelsen För frihet. Det finns också en möjlighet för organisationer att registrera sig som institut, något flera har utnyttjat.

Stängning av organisationer

En organisation som är registrerad men förlorar sin registrering betraktas av myndigheterna som likviderad och stängd. Eftersom det enligt belarusisk lag är förbjudet att vara verksam i en oregistrerad organisation är de enda alternativen som finns för organisationen då att avsluta sin aktivitet eller att fortsätta att verka illegalt.

Myndigheterna kan utfärda så kallade officiella varningar mot organisationer, två varningar under ett år innebär att organisationen kan komma

Myndigheterna kan utfärda så kallade officiella varningar mot organisationer, två varningar under ett år innebär att organisationen kan komma att stängas.

att stängas. Under 2011 hotas just den nyss nämnda Belarusiska Helsingforskommittén av stängning. Detta efter att i januari och juni 2011 ha fått två sådana varningar från Justitiedepartementet angående sin verksamhet. Den första varningen fick de efter att ha skickat ett brev till

FN. Brevet berörde myndigheternas hot mot försvarsadvokaterna till de oppositionsledare som stod åtalade efter protesterna mot valfusket vid

presidentvalet i december 2010. Justitiedepartementet ansåg bland annat att detta brev ”var ett försöka att vanhedra republiken Belarus inför det internationella samfundet”.²⁶ Den andra varningen gällde obetald skatt på bidrag man erhållit under 2002 och 2003, vilka Helsingforskommittén hävdar var skattebefriade.

Utfärdandet av varningar är en mycket godtycklig procedur och fungerar som ett hot och en signal från myndigheterna att organisationen har ögonen på sig. Att arbeta under sådana villkor blir mycket pressande och är som gjort för att få organisationerna att idka självcensur för att undgå stängning. Ett tydligt brott mot föreningsfriheten.

Felaktiga eller icke-existerande kontorslokaler är andra skäl som myndigheterna använder för att stänga organisationer. En vanlig anledning som anges är att organisationen har en lokal som ligger i ett bostadshus (något som alltså inte är tillåtet, läs mer därom i avsnittet om registrering ovan). Allmänt förekommande är också det som till exempel Barysaus lokalavdelning till välgörenhetsorganisationen Children in Need råkade ut för i april 2009. Hyran i den kontorslokal de hade var så orimligt hög att de inte har råd att vara kvar, vilket sedan utgjorde den formella anledningen till att organisationen stängdes.

I januari 1999 utfärdade presidenten ett dekret som bland annat skärpte registreringskraven och tvingade redan registrerade organisationer att registrera om sig. Detta resulterade i att hundratals organisationer blev av med sin registrering och därmed stängdes av myndigheterna. Därefter har antalet ofrivilligt stängda organisationer minskat något men ligger fortsatt på i snitt 50 per år.²⁷

Olagligt att verka i en oregistrerad organisation

Enligt paragraf 193 i den belarusiska brottsbalken är det förbjudet att vara verksam i en organisation som inte är registrerad. Brottet är belagt med böter eller fängelse i upp till två år. Lagen antogs 2006 och har sedan

dess utgjort ett mycket stort hinder för det civila samhället i Belarus. Den innebär en grov kränkning av föreningsfriheten.

Lagen tillämpas inte aktivt på alla personer som arbetar för en oregistrerad organisation, men blotta vetskapen om att man riskerar fängelse för sitt engagemang får många att avhålla sig från det. Och den har tillämpats på många personer, både i form av officiellt eller inofficiellt utfärdade ”varningar” och i fällande domar. Mellan 2006 och 2009 dömdes 17 personer enligt lagen och många fler varnades.²⁸

En av dem som drabbats av paragraf 193 är Enira Branitskaja som 2006 dömdes till sex månaders fängelse. Hon hade varit aktiv i den oregistrerade organisationen Partnerstva som bland annat övervakat det årets presidentval. Ytterligare tre personer från samma organisation dömdes samtidigt till samma eller längre straff.

Varningarna är att se som markeringar och hot från myndigheternas sida och åtföljs ofta av krav på att upphöra med aktiviteterna i den oregistrerade organisationen. Främst utsatta är organisationer som arbetar med för regimen känsliga frågor. Andrej Patjobut från Förbundet för Belarus polacker berättar att många aktivister i föreningen öppet pressas att lämna organisationen. Medlemmarna kallas in till samtal hos säkerhetspolisen eller inrikesdepartementet och hotas med åtal.²⁹

Människorättscentret Vjasna blev av med sin registrering redan år 2003 och har sedan dess verkat illegalt. I februari 2011 varnades ordföranden Ales Bjaljatski för verksamhet i en oregistrerad organisation. Bjaljatski hade redan långt tidigare öppet förkunnat att han arbetat i Vjasna ända sedan organisationen blev av med sin registrering, varför myndigheterna kunnat döma honom till fängelse när som helst. Att de just då valde att varna honom visar på det selektiva och godtyckliga sätt som de belarusiska myndigheterna tillämpar lagen på.

Särskilt utsatta organisationer

Liksom i många andra länder är de organisationer som är engagerade i för regimen känsliga frågor eller uttrycker regimkritik de värst utsatta även i Belarus, det gäller särskilt människorätts- och ungdomsorganisationer. Också oppositionella politiska partier verkar under mycket hård press.

Men stora delar av civilsamhället verkar under svåra omständigheter i Belarus. Även till synes ofarliga sammanslutningar kan hamna under tryck från myndigheterna, om de inte uppfattas som tillräckligt lojala med regimen.

Antalet registrerade organisationer i landet ligger konstant runt cirka 2 200. Ungefär 50-100 nya tillkommer varje år och ungefär lika många försvinner, antingen för att verksamheten upphört eller för att organisationen stängts av myndigheterna.³⁰ Den absoluta merparten av dessa organisationer är statsvänliga så kallade GONGOer ("statliga icke-statliga organisationer", se ovan sidan 19) eller organisationer som inte arbetar med för regimen politiskt känsliga frågor.

Fysiska inskränkningar

Fysiska inskränkningar i föreningars möjligheter att verka fritt, så som fängelse, skrämelse och trakasserier, är relativt vanligt förekommande i Belarus. Politiska mord har förekommit i mindre omfattning i landet, men är inte något som det civila samhället är särskilt utsatt för. Nedan redogörs för olika metoder av fysiska inskränkningar som påträffas i landet.

Intensiteten i myndigheternas övergrepp varierar i takt med den politiska utvecklingen. Sommaren 2008 släpptes exempelvis alla dåvarande politiska fångar som en eftergift på omvärldens krav. Under 2009 och 2010 var utvecklingen relativt lugn med få politiska fångar. Sedan presidentvalet i december 2010 har situationen återigen vänt och åtskilliga personer har fängslats på politiska grunder. Hösten 2011 har så återigen flera fångar släppts, som varande brickor i den belarusiska regimens spel med omvärlden.

Fängelse

Fängelse är en utbredd metod att förhindra aktiva inom det civila samhället att utöva sitt engagemang. Hot om fängelsestraff fyller också en starkt avskräckande funktion. Det förekommer att personer döms till fängelse både för uttalat politiska brott, som i samband med demonstrationer, för ärekränkning eller för verksamhet i en oregistrerad organisation. Men ofta använder myndigheterna rent fabricerade kriminella handlingar för att fångsla medlemmar av det oberoende civilsamhället, exempelvis skattebrott, brott mot terroristlagstiftningen etc.

Som exempel kan nämnas Mikalaj Autuchovitj som under 2009 dömdes till fängelse för bland annat illegalt vapeninnehav och förberedelser till terrordåd. Allmänt anses det dock vara hans engagemang inom civilsamhället som ligger bakom fångslandet.

Ett annat aktuellt fall är anklagelserna mot människorättscentret Vjasnas ordförande Ales Bjaljatski som sommaren 2011 häktades för grovt skattebrott och hotas av upp till sju års fängelse. Vjasna är inte registrerad i Belarus och kan därmed inte ha

Kortare så kallade administrativa fängelsedomar på upp till 15 dagar är mycket vanligt förekommande.

något bankkonto i landet. Bjaljatski har därför upplåtit sina personliga bankkonton i utlandet för att placera organisationens medel på, något som nu vänts emot honom av belarusiska myndigheter.

Myndigheterna har valt att hellre ställa honom inför rätta för skattebrott än för den uppenbart politiskt motiverade anklagelsen om verksamhet i en oregistrerad organisation (något de skulle kunna tillämpa, se ovan på sidan 48).

Kortare så kallade administrativa fängelsedomar på upp till 15 dagar är mycket vanligt förekommande. Särskilt gäller detta deltagare i offentliga demonstrationer som inte godkänts av myndigheterna, se mer därom nedan i avsnittet om mötesfrihet. Sådana administrativa fängelsestraff

utdöms också på fabricerade eller mycket selektiva grunder där regimkritiker kan dömas till kortare fängelsestraff för att exempelvis ha svurit på allmän plats. Det är ett tydligt sätt att hålla oppositionella krafter under press från myndigheternas sida.

Skrämsel, misshandel och trakasserier

Villkoren för det civila samhället i Belarus är till stor del präglade av kontroll och rädsla. Att uttrycka en regimkritisk åsikt eller utöva ett engagemang som går emot regeringens officiella linje kräver stort mod. Regimen kontrollerar befolkningen och använder flera olika metoder att skrämman människor till tystnad. Både fysiska och psykiska metoder förekommer, som misshandel eller att människor kallas till samtal hos säkerhetspolisen.

Sådana möten med säkerhetspolisen resulterar ofta i att personen i fråga hotas med relegering från sina studier eller uppsägning från arbetet, vanligt är att man under hot dessutom försöker värva personer som informanter. En illustration till hur det kan gå till ges från det samtal studenten Aleh Pronski hade med två officerare från säkerhetstjänsten den 15 januari 2009. Pronski var aktiv i (den registrerade) rörelsen För frihet och beskriver samtalet så här: ”De gav mig tre val. [Ett:] Jag kunde sluta vara aktiv, då skulle de lämna mig i fred och jag skulle inte anvisas arbete i Homel-regionen [ett område som är smittat med radioaktivitet sedan Tjernobyllkatastrofen]. Två: Jag kunde berätta för media om vårt samtal och fortsätta vara aktiv, då skulle jag tvingas arbeta i Homel-regionen och förstöra mitt liv helt och hållet. Tre: Jag kunde samarbeta med KGB och få en fin karriär som belöning.”³¹

***Bara under januari 2011
genomfördes fler än 150
husrannsakningar och förhör
hos säkerhetspolisen.***

Organisationer och aktiva personer inom civilsamhället utsätts också ofta för husrannsakningar. Ibland beslagtas samtidigt dokument, datorer och annan kontorsutrustning. Bara under januari 2011 genomfördes fler än

150 husrannsakingar och förhör hos säkerhetspolisen.³² Ett av dessa fall var när säkerhetstjänsten den 19 januari genomförde en husrannsakan mot Centret för mänskliga rättigheter. Samma dag gjordes även en husrannsakan hemma hos centrets ordförande Raisa Michailouskaja. Vid båda tillfällena beslagtogs man också datorer.

Misshandel är allmänt utbredd vid regimkritiska demonstrationer och manifestationer. Genom att skrämja folk vill man få dem att avhålla sig från att delta i icke sanktionerade offentliga sammankomster. Polisbrutaliteten är ofta omfattande både vid själva demonstrationerna och efter gripandena. Se mer nedan, under avsnittet om mötesfrihet.

En annan form av trakasserier inträffade under slutet av 2009 då fyra företrädare från olika ungdomsorganisationer utsattes för grova övergrepp. Civilklädda män kidnappade dem på gatan, tvingade in dem i en bil och trädde en huva över huvudet på offren. Därpå kördes de utanför staden och släpptes av i skogen. Några framtogs också sina mobiltelefoner. Tre av dem varnades under resan för att fortsätta med sina politiska aktiviteter, flera av dem rapporterade att de hörde en polisradio i bilen.

Mötesfrihet

Liksom föreningsfriheten är mötesfriheten garanterad i grundlagen, men också här innehåller lagstiftningen många inskränkningar av rättigheterna.

Lagen ger belarusiska myndigheter rätt att bestämma plats och tid för sammankomsten, eller att helt förbjuda den.

Det finns en viss mötesfrihet, men den är mycket starkt begränsad. Arrangörer av allmänna sammankomster måste exempelvis ansöka om tillstånd minst 15 dagar i förväg. Att

hålla en sammankomst utan tillstånd är förbjudet och straffbart. Lagen ger belarusiska myndigheter rätt att bestämma plats och tid för sammankomsten, eller att helt förbjuda den. Ett förbud ska enligt belarusisk lag motiveras, men det sker sällan.

Om en demonstration tillåts anvisas den generellt till en avlägsen plats i utkanten av en stad, en park eller stadion, där få utomstående personer befinner sig. Oberoende allmänna sammankomster tillåts ytterst sällan på städernas centrala gator och torg.

I Belarus genomför dock det oberoende civilsamhället fredliga manifestationer utan tillstånd från myndigheterna. Dessa upplöses oftast av ordningsmakten på mer eller mindre våldsamma sätt. Det finns otaliga exempel där kravallpolis brutalt upplöst möten och slagit ner fredliga demonstranter. Efter att demonstranterna gripits misshandlas de ofta både på väg till och i häktet. Vanligt är sedan att de döms på löpande band till 10-15 dagars fängelse i summariska rättegångar inför lyckta dörrar.

Den 19 december 2010 hölls ett omfattande massmöte i Minsk mot valfusk i presidentvalet som ägt rum samma dag. Detta slogs ner brutalt och över 700 personer greps. De flesta dömdes

Sju av de oberoende presidentkandidaterna greps och dömdes för organiserande av massoroligheter i upp till 6 års fängelse.

till kortare fängelsestraff enligt nyss nämnda procedur. I en undersökning gjord av belarusiska och internationella människorättsorganisationer rapporterar 148 av 205 tillfrågade att polisen slagit, knuffat eller sparkat dem sedan de gripits.³³ Sju av de oberoende presidentkandidaterna greps och dömdes för organiserande av massoroligheter i upp till 6 års fängelse.

Massdemonstrationer är i allmänhet inte så vanligt förekommande i Belarus. Detta beror sannolikt på att människor inte vågar protestera av rädsla för de repressalier de kan drabbas av. Inte bara i form av ovan nämnda polismisshandel och fängelsestraff utan också för att de riskerar att bli avskedade från arbetet eller relegerade från studierna.

Sommaren 2011 spreds dock en demonstrationsvåg över hela landet. Genom sociala nätverk på Internet uppmanades folk att mötas på cen-

trala torg i städer runt om i landet för att klappa händerna. Meningen var att kringgå förbudet om allmänna sammankomster genom att genomföra en tyst promenad utan plakat eller slagord enbart ackompanjerad av handklappningar. Också vid dessa tysta manifestationer rapporterades om hundratals gripna och brutalt polisvåld. Vissa av handklappsmanifestationerna i några städer kunde dock genomföras helt utan ingripande från polisen.

Yttrandefrihet

Den belarusiska staten har en i det närmaste total kontroll över informationsspridningen i landet. I princip all etermedia är statskontrollerad, men det finns ett fåtal oberoende tidningar som tillåts komma ut, vars upplagor dock är försvinnande små. Internet är mer eller mindre fritt även om användningen därav till del kontrolleras. Åtkomsten till

Tillgången till Internet bland befolkningen är begränsad, särskilt på landsbygden.

ett mindre antal hemsidor blockeras konstant på statliga servrar (vilket inkluderar de flesta arbetsplatser och utbildningsinstitutioner), till exempel den oppositionella nyhetsförmedlingssidan Chartyja 97 och människorättscentret Vjasnas hemsida. Tidvis blockeras också åtkomsten till regimkritiska hemsidor totalt. Tillgången till Internet bland befolkningen är begränsad, särskilt på landsbygden. Skriftliga publikationer tillåts inte tryckas i mer än 299 exemplar utan särskilt tillstånd från myndigheterna. Detta sammantaget innebär att oberoende organisationer har mycket svårt att sprida information och att deras yttrandefrihet är starkt begränsad.

Det finns flera paragrafer i den belarusiska brottsbalken som inskränker yttrandefriheten för organisationer. Särskilt gäller detta de så kallade ärekränkingsparagraferna som kriminaliserar "förtal eller förolämpning av Belarus president", "förolämpning av statstjänsteman" samt "vanhedran av republiken Belarus". Dessa paragrafer används emellanåt för att ställa företrädare för det civila samhället inför rätta på rent politiska grunder.

Utländsk finansiering

År 2003 antogs regleringar om att utländska medel ska rapporteras och godkännas av myndigheterna. Detta som ett led i att ge dem kontroll över de medel som förs in i landet och i vilka projekt de används.³⁴ Reglerna tvingar också organisationer som tar emot utländsk finansiering att betala 30 % i skatt på medlen.³⁵ Organisationer som inte är registrerade har inte någon laglig möjlighet att ta emot varken inhemsk eller utländsk finansiering.

Ett par år senare infördes restriktioner i Belarus angående ”utländsk teknisk assistans”. Förordningen förbjuder organisationer och enskilda individer att mottaga ekonomiskt stöd eller använda annan hjälp för att bland annat ”arrangera sammankomster, möten, marscher, demonstrationer, manifestationer och strejker, att producera och distribuera kampanjmaterial och andra former av politisk verksamhet bland befolkningen”.³⁶ I den tekniska assistansen ingår enligt förordningen också seminarier, konferenser och offentliga diskussioner.

I oktober 2011 antog parlamentet en skärpning av straffet för brott mot denna förordning. Tidigare har det varit en förseelse av mindre allvarlig art, men det har nu blivit belagt med fängelse att bryta mot den. Ännu ett steg har därmed tagits i den gradvisa åtstramningen av det oberoende civilsamhällets handlingsutrymme.

Resultatet av dessa regleringar är att det civila samhället har mycket stora svårigheter att få sin verksamhet finansierad. De utgör grova inskränkningar av organisationernas möjligheter att verka fritt.

Källförteckning

Huvudsakliga källor för rapporten, tillika rekommenderad vidareläsning för den som är intresserad.

Internationellt

”Barred from the Debate: Restrictions on NGO Public Policy Activities”, *Global Trends in NGO Law*, vol. 1, nr. 3, International Center for Not-for-Profit-Law, september 2009, www.icnl.org/knowledge/globaltrends/GloTrends1-3.pdf (110614)

Defending Civil Society: A Report of the World Movement for Democracy, World Movement for Democracy och International Center for Not-for Profit-Law, februari 2008, www.wmd.org/sites/default/files/media/defending-civil-society-reports/Defending%20Civil%20Society%20-%20English.pdf. Utkast till ny upplaga, planerad till oktober 2011: <http://www.icnl.org/globalforum2011/materials/Defending%20Civil%20Society%20-%20Second%20Edition%20-%20DRAFT%20-%20Aug15%202011.pdf> (110901)

”Freedom of Assembly”, *Global Trends in NGO Law*, vol. 2, nr. 4, International Center for Not-for-Profit-Law, april 2011, www.icnl.org/knowledge/globaltrends/GloTrend2-4.htm (110602)

Gershman, Carl & Allen, Michael, ”The Assault on Democracy Assistance”, *Journal of Democracy*, vol. 17, nr. 2, National Endowment for Democracy, april 2006, www.journalofdemocracy.org/articles/gratis/Gershman-17-2.pdf (110429)

Global Trends in NGO Law, vol. 1, nr. 1, International Center for Not-for-Profit-Law, mars 2009, www.icnl.org/knowledge/globaltrends/GloTrends1-1.pdf (110429)

Puddington, Arch red., *Freedom of Association Under Threat: The New Authoritarians' Offensive against Civil Society*, Freedom House, november 2008, <http://>

freedomhouse.org/template.cfm?page=383&report=74 (110429)

”Recent Laws and Legislative Proposals to Restrict Civil Society and Civil Society Organizations”, *The International Journal of Not-for-Profit-Law*, vol. 8, nr. 4, International Center for Not-for-Profit-Law, augusti 2006, www.icnl.org/knowledge/ijnl/vol8iss4/art_1.htm (110406)

”Restrictions on Foreign Funding of Civil Society”, *The International Journal of Not-for-Profit-Law*, vol. 12, nr. 3, International Center for Not-for-Profit-Law, maj 2010, www.icnl.org/knowledge/ijnl/vol12iss3/index.htm (110615)

Roth, Kenneth, ”The Abusers’ Reaction: Intensifying Attacks on Human Rights Defenders, Organizations and Institutions”, *World Report 2010*, Human Rights Watch, www.hrw.org/en/node/87544 (110429)

Tiwana, Mandep & Belay, Netsanet, *Civil Society: The Clampdown is Real: Global Trends 2009-2010*, Civicus, december 2010, www.civicus.org/content/CIVICUS-Global_trends_in_Civil_Society_Space_2009-2010.pdf (110401)

Ryssland

An Uncivil Approach to Civil Society: Continuing State Curbs on Independent NGOs and Activists in Russia, Human Rights Watch, juni 2009, www.hrw.org/node/83738 (110618)

Bogoroditskij, Aleksej, ”Restrictions on Foreign Funding of Civil Society”, avsnittet om Ryssland, *The International Journal of Not-for-Profit-law*, vol. 12, nr. 3, maj 2010, www.icnl.org/knowledge/ijnl/vol12iss3/special_4.htm (110615)

Choking on Bureaucracy: State Curbs on Independent Civil Society Activism, Human Rights Watch, februari 2008, www.hrw.org/en/reports/2008/02/19/choking-bureaucracy-0 (110618)

Gnezdilova, Olga, *Свобода создания и деятельности объединений в*

2010 году, Moskvas Helsingforsgrupp, www.mhg.ru/projects/arch/10464715 (110618)

Информационные обзоры, månatliga respektive veckorapporter om förenings- och mötesfrihet i Ryssland, Moskvas Helsingforsgrupp, oktober 2010–, www.mhg.ru/projects/arch/10464738 (111016)

Kozlov, Aleksej, *Свобода собраний в 2010 году*, Moskvas Helsingforsgrupp, www.mhg.ru/projects/arch/10464715 (110618)

NGO Law Monitor, avdelningen om Ryssland, International Center for Not-for-Profit-Law, uppdaterad 17 april 2011, www.icnl.org/knowledge/ngolawmonitor/russia.htm (110615)

Orrtung, Robert, *Freedom of Association Under Threat: The New Authoritarians' Offensive against Civil Society*, avsnittet om Ryssland, Freedom House, november 2008, <http://freedomhouse.org/template.cfm?page=384&key=155&parent=13&report=74> (110618)

World Report 2011: Russia, Human Rights Watch, 2011, http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/Russia.pdf (111006)

Belarus

Article 22: Freedom of Association, Asambleja, paraplyorganisaionen för demokratiska organisationer i Belarus, <http://belngo.info/view.pl/eng/art22> (110628)

Ban on the Activities of Unregistered Public Associations in Belarus: Article 193.1 of the Criminal Code, Minsk: Asambleja, paraplyorganisaionen för demokratiska organisationer i Belarus, 2010.

Bjaljatski, Ales & Reviaka, Tatsiana red., *Human Rights Situation in Belarus in 2009: Analytical Review*, Minsk: Människorättscentret Vjasna, 2010, <http://>

spring96.org/files/reviews/en/2009_analytics_en.pdf (110629)

Правовое регулирование неправительственных организаций: Европейские стандарты, белорусская практика, Asambleja, paraplyorganisationen för demokratiska organisationer i Belarus och Fonden för utveckling av rättsteknologi, 2008.

Review Chronicle of Human Rights Violations in Belarus in 2010, Minsk: Männskörtscentret Vjasna, 2011.

Shattering Hopes: Post-Election Crackdown in Belarus, Human Rights Watch, mars 2011, www.hrw.org/en/reports/2011/03/14/shattering-hopes-0 (110628)

Andra publikationer från Östgruppen:

Uggla, Martin, *Rysk demokrati: inte längre lika viktig?*, Stockholm: Östgruppen, 2010.

Uggla, Martin, *Tio år av straffrihet: Tjetjenien väntar fortfarande på rättvisa*, Stockholm: Östgruppen, 2009.

Uggla, Sofia, red., *Brännpunkter öst: Mänskliga rättigheter i de forna Sovjetrepublikerna*, Stockholm: Erzats, 2008.

Noter

1 *Defending Civil Society*, utkast till uppl. 2, s. 3.

2 Puddington.

3 <http://www.sida.se/Svenska/Samarbetsparter/Det-civila-samhallet/organisationer/Vad-ar-det-civila-samhallet/>

4 Puddington.

5 Tiwana & Belay, s. 4

6 Regeringsformen 2 kap. 1 § p. 5, <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19740152.HTM> (110909)

7 *Defending Civil Society*, utkast till uppl. 2, s. 5-8

- 8 Tiwana & Belay, s. 7f.
- 9 Gershman & Allen, s. 43
- 10 *Defending Civil Society*, utkast till uppl. 2, s. 21
- 11 *Defending Civil Society*, s. 5
- 12 Tiwana & Belay, s. 8.
- 13 *An Uncivil Approach to Civil Society*, s. 27.
- 14 Gnezdilova, s 1f.
- 15 Ibid, s 2.
- 16 *An Uncivil Approach to Civil Society*, s 60.
- 17 Gnezdilova, s 3.
- 18 *An Uncivil Approach to Civil Society*, s 37.
- 19 Bogoroditskij.
- 20 Emma Lundström, ”Vi är ärligt talat ganska trötta på begravingar”, *Amnesty Press*, 091105, www2.amnesty.se/ap.nsf/0/AFB02FBAFCAEB960C1257665004BCBC3?opendocument (111006)
- 21 *World Report 2011: Russia*.
- 22 Orrtung.
- 23 Gnezdilova, s 11.
- 24 *Article 22: Freedom of Association*
- 25 Bjaljatski & Reviaka, s 118.
- 26 Pressmeddelande från Justitiedepartementet i Belarus, 110112, *О деятельности адвокатуры республики*, www.minjust.by/ru/site_menu/news?id=744 (110630)
- 27 *Правовое регулирование неправительственных организаций*, s. 51.
- 28 *Ban on the Activities of Unregistered Public Associations in Belarus*, s. 37.
- 29 Ibid.
- 30 Bjaljatski & Reviaka, s. 121.
- 31 Ibid, s. 140 f.
- 32 <http://spring96.org/en/news/41922> (110906)
- 33 *Shattering Hopes*, s. 10f.
- 34 <http://newsby.org/documents/dekretp/dek00084.htm> (110907)
- 35 Gershman & Allen, s 42.
- 36 Ibid.